

Katholieken, Katholicisme en Europa
prof.dr. Ben Hoetjes

KATHOLIEKEN, KATHOLICISME EN EUROPA

prof.dr. Ben Hoetjes

Maastricht. Wie zoekt naar de idealen, de waarden als fundament van de Europese samenwerking, komt al spoedig uit bij de religie, met name het christendom, en dan met name het katholicisme.

De grondleggers van de Europese samenwerking na de Tweede Wereldoorlog – Adenauer, de Gasperi, Schuman – zagen hun katholieke geloofsovertuiging als inspiratiebron voor hun werk. In Duitsland, Frankrijk, Italië, België en ook Nederland liepen de katholieke christen-democraten voorop in het Europese eenheidsstreven. Zo was in Nederland de Katholieke Volkspartij sterk pro-Europa – andere partijen volgden pas later. Later, bij de uitbreiding van de Europese Unie, ziet men ook, dat katholieke landen als Ierland, Spanje, Portugal en Polen zich sterk aangetrokken voelen tot Europa, en gemakkelijk aanschuiven aan de Europese tafel. De katholieke religie en cultuur fungeert kennelijk als een Europese, grensoverschrijdende binding tussen mensen.

In de Europese geschiedenis verwijzen katholieken graag naar de middeleeuwen, vóór het ontstaan van nationale staten, een tijd waarin Europa een overkoepelende samenhang kende met een centrale rol voor de kerk van Rome. Harmonie in de wereld – en dus ook in Europa –, samenwerking met erkenning van eenieders plaats in de schepping is een oude katholieke droom. Toen in de twintigste eeuw na twee wereldoorlogen de verwoestingen van het nationalisme duidelijk waren geworden, sloot het ideaal van Europese eenwording gemakkelijk aan bij deze droom. Kurt Schumacher, de Duitse sociaal-democraat, zei dan ook 'als ik Europa zie, dan zie ik de drie K's – kartels, kapitalisten en katholieken' – en met geen van deze drie had hij veel op.

Toch zou het al te eenvoudig zijn om de katholieken te beschouwen als enige of belangrijkste kracht achter de Europese eenwording, of om te denken dat katholieken geen reserves en aarzelingen hadden of hebben bij de Europese samenwerking.

Van dit laatste was het duidelijkste voorbeeld Charles de Gaulle, president van Frankrijk en overtuigd katholiek. Hij maakte snel korte metten met de ambities van de Europese Commissie en het Europese Parlement om een werkelijke Europese regering te realiseren. In de 'crisis van de lege stoel' werd duidelijk, dat de nationale staat de bouwsteen blijft van Europa, 'l'Europe des patries'. Het Franse nationale belang ging vóór.

Ook voor katholieke politici en politieke partijen in andere Europese landen geldt, dat hun nationale positie bepalend was/is voor hun Europese opstelling. In Duitsland was de CDU, en dan met name de katholieke vleugel, sterk geporteerd voor Europa, maar vooral omwille van een morele rehabilitatie van Duitsland in Europa, en om de manoeuvreerruimte van Duitsland enigszins te vergroten.

Frankrijk kent geen duidelijke christen-democratische partij, maar de relatie tussen de kerk en de staat is er sinds de Franse revolutie nogal ongemakkelijk. Katholieke regio's zoals Bretagne vinden bij de kerk steun voor hun regionale zelfstandigheidsstreven.

In Nederland zijn de katholieken lange tijd tweederangsburgers geweest, en kregen zij pas na 1917 een centrale plaats in de Nederlandse politiek. De verbondenheid met de Nederlandse staat is dan ook relatief zwak.

In Groot-Brittannië vindt men katholieken meer bij Labour dan bij de Conservative Party – deze laatste wordt wel aangeduid als 'de Anglicaanse kerk in een politiek jasje'. Katholieken vindt men vooral aan de rand van de Britse eilanden – in Schotland, Wales, Ierland –.

Italië kent een zeer ambivalente relatie tussen de kerk en de staat, die teruggaat op de 19e eeuwse verovering van de kerkelijke gebieden (met uitzondering van Vaticaanstad) door de Italiaanse staat.

In Scandinavische landen vormen katholieken een onbelangrijke minderheid.

In andere landen daarentegen – Spanje, Polen – is het katholicisme een centraal onderdeel van de nationale identiteit.

De politieke positie van katholieken verschilt binnen Europa enorm, en dus ook hun opstelling tegenover de Europese samenwerking. Soms steunen zij een versterkte Europese samenwerking vanuit een afkeer van de nationale staat en een voorkeur voor grensoverschrijdende verbinding, soms benadrukken zij de regionale zelfstandigheid, en soms geven zij aan de nationale staat nadrukkelijk voorrang.

Een andere belangrijke nuance in de relatie tussen katholicisme en Europa ligt in het religieus pluralisme en de secularisering. Sinds de 15e eeuw is het christendom geen eenheid meer. Met de Reformatie ontstonden nationale kerken en protestantse groeperingen naast, en tegen, de rooms-katholieke kerk. Vaak leidde dit tot vervolgingen en godsdienstoorlogen, maar uiteindelijk meestal tot een situatie van godsdienstvrijheid – eenieder kon zelf een eigen keuze maken – en religieuze verscheidenheid – meerdere religies werden geaccepteerd in één land. In politieke termen betekende dit steeds meer een scheiding van kerk en staat.

Deze scheiding en verscheidenheid boden vervolgens steeds meer ruimte voor secularisering – een cultuur waarin de religie naar de achtergrond wordt geschoven en waarden als rationaliteit en tolerantie domineren. Misschien is het kenmerk van Europa, vergeleken met andere werelddelen, op dit moment juist de scheiding van kerk en staat, en de vergevorderde secularisering.

Deze situatie stelt grenzen aan de koppeling tussen katholicisme en Europese samenwerking. Over universele mensenrechten zijn beide het eens, over de politieke status van een/de kerk niet. Het katholicisme biedt ruimte voor de Europese samenwerking, en de Europese samenwerking biedt ruimte voor het katholicisme. Ruimte, waarbinnen de posities en de meningen kunnen verschillen en zelfs botsen.

Dat neemt niet weg, dat het katholieke denken over samenwerking en eenheid in de wereld, en in Europa, zeer interessant is voor een goed begrip van Europa. Het hiernavolgende artikel over de denkwereld van paus Johannes Paulus II bevelen wij dan ook graag in de aandacht aan.